

Lyčių nelygybė Lietuvoje: analizė ir vertinimas remiantis Lyčių lygybės indeksu 2015 (EIGE)

LAIMA ANDRIKIENĖ

Kazimiero Simonavičiaus universitetas

RŪTA VAIČIŪNIENĖ

Lietuvos teisės institutas

Santrauka. Lietuvos narystė Europos Sąjungoje, įvairūs pokyčiai, tokie kaip moterų užimtumo didėjimas, tradicinių lyčių vaidmenų ir požiūrių į lyčių lygybę kaitos procesai ar legitimuotos ir instituciškai palaikomos lyčių lygybės skatinimo formos, deja, neduoda teigiamo postūmio, atvirkščiai, Lietuvoje tenka pripažinti didėjanti atotrūkį tarp lyčių. Kaip rodo EIGE sukurta ir visoms ES valstybėms narėms apskaičiuotas Lyčių lygybės indeksas 2015 m., 2005 m., 2010 m. ir 2012 m., lyčių asimetrija Lietuvoje augo, kai lyčių lygybės vidurkis visoje ES didėjo. Neigiama tendencija fiksuojama keturiose iš šešių pagrindinių sričių: darbas, žinios, laikas, galia. Teigiama – pinigų ir sveikatos srityse. Didžiausias atotrūkis nuo ES vidurkio išvelgiamas laiko, galios ir pinigų sferose. Viena svarbiausių tokio atotrūkio priežasčių yra moteris slegianti dvigubo užimtumo našta ir nelygiavertis pareigų pasiskirstymas šeimoje. Moterų rūpybos namų ūkiuose našta palengvintų įvairios vyrų įtraukimo į šeimos gyvenimą priemonės ir gerai išvystyta priežiūros, ypač vaikų ir senelių, paslaugų infrastruktūra. Tačiau tokiems pokyčiams įgyvendinti vien formalios valdžios laikysenos nepakanka. Tyrimai atskleidžia neigiamas daugumos Seimo narių nuostatas, kai lyčių lygybės įgyvendinimo priemonės laikomos grėsmingomis, todėl būtina aktualizuoti visokeriopą, ypač ekonominę, lyčių lygybės naudą įvairiais lygmenimis: šeimos, įdarbinimo, visuomeniniu ir politiniu.

Reikšminiai žodžiai: lyčių nelygybė, lyčių lygybės indeksas, Europos lyčių lygybės institutas (EIGE), Europos Sąjunga.

Įvadas

Lyčių lygybės matavimas ir jo skaitinė reikšmė – tai ne vien formalizuotas ir metodologiškai pagrįstas įvertis, bet ir visuomenės darnios plėtros, demokratinės laikysenos, politinės valios ir veikimo strategijos atspindys. Nors lyčių lygybės siekis Lietuvos politinėje ir teisinėje sferoje įgyvendinamas beveik dvidešimtmetį, tačiau, kaip rodo 2015 m. Europos lyčių lygybės

instituto (angl. *European Institute for Gender Equality, EIGE*) paskelbtas indeksas, Lietuvą galime priskirti prie tų šalių, kurių dar laukia ilgas kelias siekiant lyčių lygybės.

Lyčių lygybės indeksas ne tik nurodo ir apibrėžia tam tikrą vienos ar kitos Europos Sąjungos (ES) valstybės narės padėtį bendrame ES kontekste, bet ir padeda pavienėms šalims nustatyti problemines sritis, formuoti faktais grįstą politiką ir atlikti sprendimų įgyvendinimo stebėseną.

Nors atrodytų, kad moterų užimtumo didėjimas, tradicinių lyčių vaidmenų ir požiūrių į lyčių lygybę kaitos procesai, taip pat šiuos procesus palaikantis ir įtvirtinantis globalus teisinis ir vertybinis kontekstai turėtų prisidėti prie nacionalinėje plotmėje įgyvendinamos lyčių lygybės, tačiau Lietuvos pavyzdys verčia suabejoti šių procesų veiksmingumu. Remiantis minėtu indeksu Lietuva ne tik atsiduria greta tų šalių, kurias galime priskirti autsai derių grupei, bet ir tarp lyčių lygybės prasme regresuojančių šalių. Kyla klausimas, kodėl įvairūs pokyčiai ir legitimuotos, instituciškai palaikomos lyčių lygybės skatinimo formos neduoda teigiamo postūmio, atvirkščiai, tenka pripažinti didėjanti atotrūkį tarp lyčių ir ieškoti kitų nelygybės klausimo sprendimo būdų. Taigi šio straipsnio tikslas – identifikuoti ir išanalizuoti sritis, kuriose atotrūkis tarp lyčių yra didžiausias, aptarti galimas atotrūkio minėtose srityse priežastis ir numatyti sprendimus, veikimo būdus, kurie galėtų prisidėti prie lyčių atotrūkio mažinimo.

Lyčių nelygybė Lietuvoje: struktūrinės priežastys ir kliūtys

Sociologinėje literatūroje ir atliekant lyčių lygybės analizę dažniausiai pasitelkiamos kelios teorinės perspektyvos, aiškinančios lyčių lygybę skirtingose visuomenėse ir bandančios conceptualizuoti šių skirtumų priežastis. Modernizacijos teorijoje (Inglehart, Baker 2000) akcentuojama, kad modernizacijos procese gerėjant socioekonominei padėčiai vyksta perėjimas prie postmaterialių vertybių, tokių kaip savirealizacija, tolerancija, lygybė. Šiuo požiūriu lyčių lygybė tampa natūraliu ir privalomuoju modernėjančios visuomenės komponentu. Antrojoje – neoinstitucionalizmo – perspektyvoje pabrėžiama globalizacijos procesų svarba, atkreipiamas dėmesys, kad besikeičiančios vertybės įgauna globaliai institucionalizuotas formas, kurių taikymas darosi privalomas tam tikram tarpvalstybiniam tinklui priklausančioms šalims (Mayer 2000). Europos Sąjunga – vienas ryškiausių šios teorijos pavyzdžių: ES funkcionuoja kaip tam tikra išorinė jėga, prisidedanti prie vertybių kaitos. Disponuodama įvairiais kontrolės instrumentais ES veikia nacionalines politikas, todėl narystės joje trukmė prisideda prie lyčių politikos įgyvendinimo ir teigiamo gyventojų požiūrio į lyčių lygybę (Gerhards et al. 2009).

Remiantis tuo požiūriu ir analizuojant lyčių lygybės padėtį Lietuvoje iškyla klausimas, kodėl Lietuvos atveju narystės ES dešimtmetis nedavė teigiamo rezultato šioje srityje ir kodėl lyčių lygybės indeksas fiksuoja ne lyčių lygybės didėjimą, bet atvirkščiai – mažėjimą?

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos išskiriamos trijų tipų institucijos, veikiančios lyčių lygybę: religija, kultūriniai institutai ir tradicijos, reguliuojantys šeimos gyvenimą, bei teisinė sistema, būtina siekiant legitimuoti tam tikrą lyčių lygybės diskursą (Dilli et al. 2015). Religija bando griežtai apibrėžti lyčių skirtis ir vaidmenis, todėl įvairiuose tyrimuose konstatuojami religijos nulemti skirtumai. Pavyzdžiui, islamiškose valstybėse, lyginant su krikščioniškomis šalimis, moterų padėtis neabejotinai blogesnė. Vis dėlto skirtumai pastebimi ir to paties krikščioniškojo regiono viduje: protestantiškose šalyse būdingas mažesnis atotrūkis tarp lyčių negu katalikiškose (Dilli et al. 2015, 306). Lietuvoje krikščionių bažnyčių dalyvavimą viešajame gyvenime tiriantys mokslininkai pažymi, kad šeimos klausimai yra sritis, kurioje, pavyzdžiui, Lietuvos katalikų bažnyčia (LKB) veikia aktyviausiai. 2008 m. LR Seimo rinkimus laimėjus centro dešinės politinės jėgos, LKB sustiprino savo vaidmenį ir aktyviai veikė pasisakydama už tradicines šeimos vertybes. Tuo laikotarpiu priimta Valstybinė šeimos koncepcija, orientuota į tradicinę, išimtinai santuoka grįstą šeimą, vėliau ši koncepcija pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai (Ališauskienė, Kuznecovienė 2012, 108). Taigi Lietuvoje LKB išlieka aktyvi veikėja, palaikanti tradicinių, patriarchaliniu modeliu paremtų vaidmenų šeimoje išsaugojimą.

Nevienodas šeiminių įsipareigojimų, vaikų ir namų ūkio darbų šeimoje pasidalijimas pripažintas vienu pagrindinių trukdžių moterims įsitraukti į darbo rinką ir bendrai lyčių lygybei. 2006 m. atlikto tyrimo duomenimis, egalitarinis šeimos modelis Lietuvoje veikiau tebėra siekiamybė nei kasdienybė, nes vaidmenų konfliktas darbe ir šeimoje Lietuvos visuomenėje išlieka itin ryškus. Efektyvios šeimos politikos trūkumas, šeimai nepalanki darbo organizavimo kultūra ir tradicinių lyčių vaidmenų paplitimas visuomenėje yra tik kelios jį lemiančios priežastys (Reingardė, Tereškinas 2006, 94–95).

Šiame kontekste iškyla dar vienas svarbus klausimas lyčių lygybės diskusijoje – moterų padėtis darbo rinkoje. Nors ir sovietiniu laikotarpiu moterys buvo įtraukiamos į darbo rinką, o jų užimtumo rodikliai buvo aukšti, tačiau moterų pečius slėgė vadinamojo „dvigubo užimtumo“, t. y. profesinės veiklos ir šeimos gyvenimo derinimo našta, todėl ryškios disproporcijos tarp vyrų ir moterų išliko daugelyje visuomenės gyvenimo sričių (Kanopienė 2005, 6). Įvairūs moksliniai tyrimai (Daukantienė 2006; Dromantaitė-Stancikienė, Gineitienė 2010; Kanopienė 2005; Mikėnė 2012) ir statistiniai duomenys rodo akivaizdžius ir horizontalios, ir vertikalios darbo rinkos segregacijos požymius Lietuvoje. Lietuvos moterų išsilavinimo rodikliai yra vieni aukščiausių

Europoje, tačiau mūsų šalyje moterys daugiausia renkasi tradiciškai moteriškomis laikomas profesijas (Mikėnė 2012, 981). Nuo 2011 m. moterų ir vyrų užmokesčio atotrūkis šalies ūkyje šiek tiek didėjo ir 2014 m. sudarė 13,7 proc., o ryškiausias atotrūkis (19,4 proc.) regimas darbingiausio amžiaus, t. y. 35–44 metų grupėje¹. Įsitvirtinęs atlyginimų skirtumas akivaizdus beveik visuose ekonomikos sektoriuose, jis veikia moterų gerovę, sąlygoja skurdo ir socialinės atskirties feminizaciją. Pasaulio banko duomenimis, panaikinus pastaruosius skirtumus padidėtų ekonomikos efektyvumas, o bendrasis vidaus produktas išaugtų 6 proc. (Krinickienė 2014, 166–167).

Nors, kaip minėta, moterų išsilavinimo lygis yra aukštas, tačiau jos menkai atstovaujamos vadovaujamose, sprendimų priėmimo grandyse (Mėjerė 2012; Mikėnė 2012; Krinickienė 2014). Moterų dalyvavimas priimant politinius sprendimus – būtina sąlyga formuoti lyčių lygybės principu grįstai politikai, tačiau Lietuvai būdingas daugiau deklaratyvus moterų atstovavimas pagrindinėse valdžios institucijose. Tokios priemonės kaip lyčių kvotų įtvirtinimas prisidėtų prie ganėtinai greito ir kokybiškai reikšmingo subalansuoto vyrų ir moterų interesų atstovavimo. Vis dėlto daugelyje pasaulio valstybių plačiai taikoma praktika sunkiai skinasi kelių Lietuvos politinėje arenoje. O. Mėjerės atliktas tyrimas (2012), kuriame buvo analizuojami lyčių kvotų įteisinimo metu svarstyti dokumentai, straipsniai ir pasisakymai internetinėje žiniasklaidoje bei oficialiose partijų ir organizacijų internetinėse svetainėse, parodė, kad nepritariančių lyčių kvotoms argumentacija didžia dalimi remiasi priešinimuisi lyčių kvotoms kaip sovietiniam reliktui. Tam įtakos daro ir moterų organizacijų, Seimo narių moterų bendradarbiavimo stoka. Taip pat teigiama, kad lyčių kvotos neva pažeidžia politinių partijų veiklos laisvės ir savarankiškumo garantijas (Mėjerė 2012). Kitas tyrimas, kurio metu buvo atliekami interviu su Seimo nariais, išryškino tendenciją, kad beveik visi tyrime dalyvavę parlamentariai vyrai pasisakė prieš specialiąsias priemones, skirtas moterų politiniam atstovavimui sustiprinti (Matonytė, Mėjerė 2011).

Menkas moterų dalyvavimas politinėje sferoje prisideda ir prie valstybės lėšų skirstymo, paremto lyčių diskriminacijos principu. E. Krinickienės atlikta LR nacionalinio biudžeto analizė lyčių aspektu atskleidė tokias biudžeto kaitos tendencijas: 1993–2003 m. didžioji dalis biudžeto teko vyrų dominuojamiems sektoriams (bendrosios valstybės paslaugos, viešojo tvarka ir visuomenės apsauga, kuro ir energijos teikimo paslaugos ir t. t.), o išlaidos „moteriškiems“ sektoriams (švietimas, sveikatos apsauga, socialinė apsauga, kultūra) buvo finansuojamos likutiniu principu arba iš savivaldybių biudžetų. 2004–2008 m. laikotarpiu, Lietuvai tapus ES nare ir vykdant tarptautinius

¹ Žr.: Lietuvos statistikos departamentas. Moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis 2014 m. Nuoroda internete: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=63115>

įsipareigojimus, didesnis dėmesys buvo skiriamas socialinei politikai ir lyčių lygybei, dėl to pradėjo augti valstybės biudžeto finansavimas aukščiau minėtiems moterų dominuojamiems sektoriams. 2008–2012 m. ekonominis nuosmukis privertė vyriausybę imtis taupymo politikos. Sumažinus socialines išlaidas padidėjo ir moterų rūpybos našta namų ūkiuose. Autorės teigimu, įgyvendinant ES socialinės ir ekonominės plėtros strategiją „Europa 2020“ ir lyčių aspekto integravimo strategiją Lietuvoje būtų tikslinga atlikti valstybės biudžeto analizę lyčių aspektu, kuri leistų nustatyti ir perskirstyti lėšas taip, kad jos tenkintų specifinius moterų ir vyrų poreikius. Šitaip būtų artėjama prie lyčių atotrūkio mažinimo, o ilgalaikėje perspektyvoje tai padėtų pasiekti stabilaus ir subalansuoto ekonomikos augimo (Krinickienė 2014, 200–202).

Svarbu pažymėti, kad ne vien moterų eliminavimas priimant sprendimus lemia menką atstovavimą įvairiais valdymo lygiais. Moterų pasirinkimus užimti pasyvią poziciją sąlygoja politinės karjeros ir šeimos derinimo iššūkiai, nepasitikėjimas savimi, stereotipinių ir tradicinių lyčių vaidmenų, patriarchalinių pažiūrų paplitimas, politinę sferą laikant vyrų prerogatyva (Šidlauskienė 2009).

Taigi aptartos struktūrinės priežastys, lemiančios lyčių asimetriją, didžia dalimi apima keletą svarbių aspektų. Pirmiausia, religinis, kultūrinis, ideologinis fonas Lietuvoje palaiko vis dar dominuojantį patriarchalinį diskursą, kuris kelia įtampą derinant šeimos ir darbo prievoles, todėl pareigų ir vaidmenų perskirstymas kasdieniame šeimos gyvenime sunkiai įgyvendinamas praktiškai. Tas pats diskursas užkerta kelią plėtoti efektyvų paramos šeimai tinklą, kuris prisidėtų prie didesnio moterų įsitraukimo į darbo rinką ir į viešąjį gyvenimą, įgalinant moteris atstovauti viešiesiems interesams aukščiausiu lygiu.

Lyčių lygybės politikos įgyvendinimas Lietuvoje

Lyčių lygybės politikos atspirties tašku laikoma 1995 m. įvykusios pasaulinės moterų konferencijos metu patvirtinta Pekino platforma ir veiksmų planas, kuris pripažįstamas ne tik bene svarbiausiu globaliu politiniu dokumentu, įtvirtinančiu moterų teises, bet ir oficialiu tarptautinės bendruomenės įsipareigojimu imtis šias teises garantuojančių veiksmų (Pekino deklaracija ir veiksmų programa 1995). Pekino veiksmų planas kartu su 1997 m. Europos Bendrijos Amsterdamo sutarties 13 straipsniu įtvirtino lyčių lygybės dėmens integravimo strategiją (angl. *gender mainstreaming*), praplėtusią lyčių lygybės sampratą ir suformulavusią pagrindus šiai strategijai įgyvendinti. Lyčių dėmens integravimo strategija siekiama įtraukti lyčių lygybės klausimą į visus ES ir jos šalių narių politikos lygmenis. Nors formaliai daugelyje sričių visa

tai buvo įgyvendinama, tačiau ši strategija laikoma pažangiausiu lyčių aspekto integravimo ir pažangos stebėsenos mechanizmu (Reingardienė 2004).

Minėtas Pekino veiksmų planas tęsiamas, nuolat atnaujinamas ir persvarstomas. Tai atsispindi įvairiuose strateginiuose dokumentuose. Pavyzdžiui, 2010 m. Europos Parlamento rezoliucijoje „Pekinas + 15“ lyčių lygybės integravimas į visas ES veiklos sritis laikomas prioritetiniu Bendrijos uždaviniu. Ne mažiau svarbios yra Moterų chartija, priimta minint 15-ąsias Pekino veiksmų plano metines, ir tais pačiais metais Europos Komisijos priimta Moterų ir vyrų lygybės strategija 2010–2015 m. Abiejuose dokumentuose susitelkiama į keletą esminių aspektų: vienodą ekonominę vyrų ir moterų nepriklausomybę; vienodą užmokestį už atitinkamos vertės darbą; lyčių lygybę priimant sprendimus; orumą, neliečiamybę ir smurto dėl lyties panaikinimą bei lyčių lygybę už ES ribų (Europos Komisija 2010). Iš esmės šie aspektai su nedidelėmis modifikacijomis atkartojami ir naujausioje strateginėje veikloje, siekiant lyčių lygybės 2016–2019 m.² Lyčių aspekto įtraukimas numatytas ir strategijoje „Europa 2020“, kurioje pabrėžiama idėja, kad lyčių lygybė yra būtina ekonominio augimo ir tvarios plėtros sąlyga (Krinickienė 2014).

Nuo 1990 m. Vidurio ir Rytų Europos regione lyčių lygybės politika nelaikyta svarbia ir didesnio vaidmens sulaukė tik stojant į ES (Kanopienė 2005, 8). Iki 2004 m. ES plėtros etapo reikšmingiausiu postūmiu laikomi 1998 m. Lietuvoje ir 1999 m. visoje Vidurio ir Rytų Europoje priimti Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymai, draudžiantys bet kurio pobūdžio diskriminaciją dėl asmens lyties (Jankauskaitė, Mackevičiūtė 2005). 2004 m. Lietuvai tapus ES nare ir įsigaliojus pasirašytoms ES sutartims ir ES pagrindinių teisių chartijai, Lietuvai tapo privaloma laikytis ne tik minėtose sutartyse įteisintos moterų ir vyrų lygybės kaip pagrindinės ES vertybės, bet ir įtvirtinti moterų ir vyrų lygybę užtikrinančias įstatymines nuostatas. Joms įgyvendinti 2003 m. Lietuvoje buvo parengta ir įdiegiama Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių programa, skirta užtikrinti nuosekliam ES tarptautinių įsipareigojimų vykdymui.

Galima teigti, kad po 2004 m. įvykusio ES plėtros etapo kilusi diskusija dėl lyčių lygybės ir jos vertinimo pakeitė diskursą ir perėjo į kokybiškai naują etapą. Jo skiriamasis bruožas – išreikštas poreikis turėti vieningą rodiklių sistemą ir vieną sintetinį vertinimo rodiklį, maksimaliai ir visapusiškai atspindintį lyčių lygybės aspektų įvairovę, periodiškai nustatomą visoms ES valstybėms narėms, kuris įgalintų įvertinti lyčių lygybės padėtį per atitinkamą laikotarpį visoje ES ir kiekvienoje jos valstybėje narėje, padėtų atlikti lyginamąją ES valstybių narių analizę, taip pat – įvertinti situacijos pokyčius ir tendencijas laiko perspektyvoje.

² Žr.: Strategic Engagement for Gender Equality 2016–2019. European Commission.

Kitas šio etapo skiriamasis bruožas – Europos lyčių lygybės instituto (EIGE), nepriklausomos ES agentūros, įsteigtos Europos Parlamentui ir Tarybai 2006 m. gruodžio 20 d. priėmus reglamentą (EB) nr. 1922 / 2006, įkūrimas Lietuvos sostinėje Vilniuje 2010 m. Būtent ši ES institucija ėmėsi užduoties „sukurti indeksą, kuris atspindėtų daugialypę lyčių nelygybės padėtį ir būtų specialiai pritaikytas ES kontekstui“ (Europos lyčių lygybės institutas 2014, 2). Instituto įkūrimas tapo svarbiu įvykiu dar kartą įtvirtinant lyčių lygybės reikšmę, žvelgiant į lyčių nelygybės problemas kompleksiskai ir sistemiskai, konsoliduojant pastangas ir ieškant efektyvių problemos sprendimo būdų.

Nors šiuo metu Lietuvoje įgyvendinama jau ketvirtoji „Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių programa 2015–2021“, kurios tikslais įvardijami moterų ir vyrų lygių galimybių užimtumo ir darbo srityje didinimas, subalansuoto moterų ir vyrų dalyvavimo priimant sprendimus ir einant aukščiausias pareigas užtikrinimas, moterų ir vyrų lygybės institucinių mechanizmų didinimas ir lyčių aspekto įvairiose sferose integravimas³, tačiau, kaip patvirtina jau minėtas lyčių lygybės indeksas, Lietuva atsiduria tarp ES valstybių narių, kuriose lyčių asimetrija ryškiausia. Atrodytų, kad formaliai lyčių lygybė Lietuvoje yra garantuojama: sukurta teisinė bazė ir politinio lyčių lygybės įgyvendinimo sistema. Vis dėlto vertėtų sugrįžti prie klausimo, kodėl lyčių lygybės indeksas fiksuoja didėjančią lyčių asimetriją, kai sukurta priemonių ir mechanizmų sistema turėtų skatinti mažėjančią atotrūkį tarp lyčių?

Mokslininkų, tyrinėjančių lyčių lygybę posovietinėse šalyse, teigimu, buvusio sovietinio bloko šalys labiau orientuotos į formalaus pritarimo ES lyčių politikai demonstravimą, bet ne efektyvų įgyvendinimą, jos labiau susirūpinusios lyčių politikos legitimavimu, bet ne integracija (Weiner 2009). Mokslininkai, analizuojantys lyčių lygybę Balkanų regione (Ignjatovic, Boškovic 2013; Spehar 2012), teigia, kad regimas ryškus atotrūkis tarp politikos priėmimo ir jos įgyvendinimo praktikoje, kai teisių užtikrinimas teisiniu ir politiniu lygmeniu nereiškia šių teisių įgyvendinimo kasdiniame gyvenime. Didesnis dėmesys turi būti skirtas teisių perkėlimui iš politinio deklaratyvaus lygmens į praktinį, kasdienį, atsižvelgiant į kiekvieno lokaus konteksto problematiką ir formuluojant aiškas priemones, kurios būtų efektyvios įgyvendinant lyčių lygybę tam tikrame regione. Norint sistemiskai siekti lyčių lygybės *de facto*, būtina užtikrinti ekonominę vyrų ir moterų nepriklausomybę, spręsti privačios ir darbo sferų derinimo klausimus, užkirsti kelią smurtui lyties pagrindu ir galiausiai eliminuoti lyčių stereotipus daugelyje socialinių sferų (Spehar 2012).

J. Reingardienės (2004) teigimu, lyčių aspekto integravimo strategijos įdiegimą Lietuvoje komplikuoja nuoseklios politinės valios stoka, įgyvendinant

³ Žr.: Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių programa 2015–2021.

lyčių lygybės principus, ir fragmentiškas strategijos taikymas. Pastebėtina ir tai, kad politinės arenos dalyvių nuostatos vis dar persmelktos tradicinio, stereotipinio požiūrio, todėl lyčių lygybės politika įgyvendinama tik formaliu lygmeniu (Mejerė 2012). Taigi politiniame lauke būtų ypač svarbu suvokti, kad lyčių lygybei pasiekti nepakanka formalių deklaracijų, strategijų ar programų, kad kokybiniais ir apčiuopiamais pokyčiams būtini sisteminiai ir kompleksiniai veiksmai ir procesai.

Metodologija: EIGE lyčių lygybės indekso analizė

Šio straipsnio tikslas – remiantis Europos lyčių lygybės instituto (EIGE) sukurtu indeksu identifikuoti ir išanalizuoti sritis, kuriose atotrūkis tarp lyčių Lietuvoje yra didžiausias, įvertinti lyčių lygybės asimetriją Lietuvoje lyginant su kitomis ES šalimis ir retrospektyviai apžvelgti lyčių lygybės situaciją nustatant, kaip lyčių lygybė kito 2005–2012 m. laikotarpiu. Galiausiai svarbu aptarti atotrūkio problematiškiausiose srityse priežastis ir numatyti sprendimo būdus, kurie galėtų prisidėti prie lyčių asimetrijos mažinimo.

Kaip jau minėta, lyčių nelygybei analizuoti pasitelktas EIGE sukurtas ir naudojamas indeksas. Šis indeksas toli gražu nebuvo pirmasis bandymas išmatuoti lyčių nelygybę, tam panaudojant sudėtinį rodiklį (European Institute for Gender Equality 2013, 9–13). Pasaulyje naudojama apie dešimt rodiklių, kurie lyčių nelygybei vertinti taikomi tarptautiniu lygiu. EIGE indeksas išsiskiria tuo, kad juo stengiamasi visapusiškai atspindėti lyčių nelygybės padėtį visoje ES ir jos valstybėse narėse, palyginti lyčių nelygybę įvairiose gyvenimo srityse ir per tam tikrą laiką pasiektą pažangą, padėti sprendimų priėmėjams įvertinti konkrečios valstybės atotrūkį nuo siekiamos lyčių lygybės. Svarbu ir tai, kad jis būtų lengvai suprantamas jo vartotojams: sprendimų priėmėjams ir plačiajai visuomenei. Nuo EIGE sukurto indekso kiti lyčių lygybės indeksai skiriasi tuo, kad jie aprėpia gerokai mažesnę statistinių lyčių lygybės rodiklių skaičių, be to, ne visi globaliu mastu naudojami rodikliai svarbūs ES konteksto vertinimui. Konceptuali lygmeniu lyčių lygybės indeksas aprėpia tapatumo, skirtumų ir transformacijos teorijas, o indekso sudedamųjų sričių pasirinkimą lėmė nuodugni svarbiausių ES ir tarptautinių lyčių lygybės politikos dokumentų ir mokslinių tyrimų analizė.

Lyčių lygybės indeksas parengtas pagal Europos Komisijos Jungtinio tyrimų centro (angl. *Joint Research Centre*) ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) sudėtinių rodiklių kūrimo metodiką (Europos lyčių lygybės institutas 2014, 8). Pirmą kartą lyčių lygybės indeksas viešai pristatytas 2013 m., o vėliau atnaujinamas kas dvejus metus. 2015 m.

indeksas žymi lyginamus 2005 m., 2010 m. ir 2012 m. rodiklius. Kitas lyčių lygybės indeksas bus skelbiamas 2017 m.

Lyčių lygybės indekso sandara: vertinimo metodika, sritys

Lyčių lygybės indekso struktūrinis modelis apima aštuonias sritis: darbas, pinigai, žinios, laikas, galia, sveikata, daugialypės nelygybės ir smurtas. Pirmosios šešios sritys sudaro pagrindinį lyčių lygybės indeksą. Likusios dvi – papildomos sritys, kurios nebuvo įtrauktos į pagrindinį indeksą, nes apibūdina ne visai visuomenei, o tik tam tikrai visuomenės grupei būdingą reiškinį, pavyzdžiui, smurtas prieš moteris ar lyčių nelygybė specifinėse visuomenės grupėse, tokiose kaip negalią turintys žmonės, vieniši tėvai ir pan. Kiekviena sritis skirstoma į posričius: darbo srities posričiai – dalyvavimas darbo rinkoje ir segregacija, darbo sąlygų kokybė; pinigų srities – finansiniai ištekliai ir ekonominė padėtis; žinių srities – pasiekimai ir segregacija, mokymasis visą gyvenimą ir t. t.

Nustatant lyčių lygybės indeksą darbo srityje analizuojamas moterų ir vyrų užimtumo lygis, jų pasiskirstymas vadinamosiose „moteriškose“ profesijose (švietimas, sveikata, socialinė rūpyba). Nagrinėjamas ir vertinamas dar vienas svarbus aspektas – darbo sąlygos, jų kokybė. Tai svarbi lyčių nelygybės sritis, nes moterys dėl šeimos ir darbo vaidmenų konflikto paprastai turi mažiau galimybių kelti kvalifikacijas ir rūpintis profesine karjera, o tokios padėties rezultatas – dar didesnė segregacija darbo rinkoje. Tai vyksta nepaisant to, kad Lisabonos sutartyje valstybės narės įsipareigojo siekti moterų ir vyrų lygybės darbo rinkoje, didinti moterų užimtumą ir tuo pačiu mažinti segregaciją darbo rinkoje.

Pinigų srityje analizuojami ir vertinami moterų ir vyrų finansiniai ištekliai: darbo užmokestis, socialinės išmokos, kiti pajamų šaltiniai.

Žinių srityje vertinami moterų ir vyrų skirtumai įgyjant aukštąjį išsilavinimą. Segregacija švietimo srityje taip pat tebėra ryški ES ir jos valstybėse narėse, nepaisant to, kad vis daugiau jaunų moterų įgyja universitetinį išsilavinimą.

Laiko sritis – svarbi sudėtinė lyčių lygybės vertinimo dalis, rodanti, kiek laiko moterys ir vyrai skiria vaikų ir namų priežiūrai, laisvalaikiui ir savanoriškai veiklai.

Galios sritis atspindi lyčių nelygybę priimant politinius ir ekonominius sprendimus. Šiai sričiai labai daug dėmesio skiriama pagrindiniuose lyčių lygybės strateginiuose dokumentuose (2010 m. moterų chartijoje, 2011–2020 m. Europos lyčių lygybės pakte ir 2010–2015 m. moterų ir vyrų lygybės strategijoje), kur tarp kitų prioritetų pabrėžiamas tikslas siekti vienodo moterų ir vyrų atstovavimo politinėje, ekonominėje ir socialinėje sferose.

Sveikatos srityje analizuojami ir vertinami moterų ir vyrų skirtumai, susiję su sveikatos būkle ir galimybėmis naudotis sveikatos priežiūros įstaigų paslaugomis.

Lyčių lygybės indekso 2015 m. analizė

Lyčių lygybės indeksas, paskelbtas 2015 m., apima ES ir visų 28 jos valstybių narių 2005 m., 2010 m. ir 2012 m. indeksus bei šešių anksčiau minėtų sričių indeksus. Indeksų balai svyruoja nuo 1 iki 100, kur 100 reiškia visišką lyčių lygybę, 1 – visišką nelygybę.

1 lentelėje pateikiami ES (ES-28), Lietuvos ir dar aštuonių ES valstybių narių rodikliai (European Institute for Gender Equality 2015, 5). Danija, Suomija, Švedija pasirinktos todėl, kad šios trys valstybės pasižymi reikšmingais rezultatais siekiant lyčių lygybės; Latvija, Estija ir Lenkija pasirinktos kaip artimiausios Lietuvos kaimynės, turinčios panašią istoriją ir tradicijas; dar dvi valstybės – Ispanija ir Airija – pasirinktos todėl, kad, Lietuvai tapus ES nare, jos yra daugelio emigrantų iš Lietuvos tikslas ir gyvenamoji vieta jau daugiau nei dešimtmetį. Atitinkamai 2 ir 3 lentelėse pateikiami tų pačių valstybių ir visos ES 2010 m. ir 2012 m. lyčių lygybės indekso įvairių sričių rodikliai.

1 LENTELĖ. 2005 M. LYČIŲ LYGYBĖS INDEKSO ĮVAIRIŲ SRIČIŲ RODIKLIAI

	Lyčių lygybės indeksas	Darbas	Pinigai	Žinios	Laikas	Galia	Sveikata
Lietuva	43,6	59,1	37,1	53,0	27,7	30,6	77,2
Airija	50,8	56,4	71,0	53,4	65,5	19,4	96,0
Estija	45,3	59,5	39,7	55,7	43,8	23,3	79,5
Danija	71,1	72,1	75,9	81,6	61,8	54,4	95,4
Ispanija	48,7	54,8	59,9	56,6	27,2	35,0	90,1
Latvija	44,0	55,3	36,4	44,4	34,5	39,1	66,7
Lenkija	42,7	58,5	42,4	46,5	34,1	24,0	81,3
Suomija	70,0	67,3	72,0	70,8	61,9	68,1	89,0
Švedija	72,8	73,6	78,4	66,6	74,1	66,6	89,1
ES-28	51,3	61,1	64,1	52,1	41,5	31,4	87,8

Pagal 2005 m. indeksą Lietuva, lyginant su kitomis ES valstybėmis narėmis, yra viena tų valstybių, kurios turi žemiausius lyčių lygybės indekso rodiklius kartu su Kipru, Graikija, Čekija, Italija, Portugalija, Rumunija, Vengrija, Lenkija ir Bulgarija. Išskyrus sveikatos sritį, nelygybė tarp vyrų ir moterų Lietuvoje sąlygiškai didelė. Ji ypač ryški tokiose srityse kaip pinigai, žinios ir laikas.

2 LENTELĖ. 2010 M. LYČIŲ LYGYBĖS INDEKSO ĮVAIRIŲ SRIČIŲ RODIKLIAI

	Lyčių lygybės indeksas	Darbas	Pinigai	Žinios	Laikas	Galia	Sveikata
Lietuva	42,2	55,8	41,5	47,2	22,8	31,6	84,7
Airija	55,1	66,5	80,3	53,7	52,0	27,0	96,2
Estija	49,7	61,8	48,9	53,9	49,8	28,0	83,7
Danija	72,7	78,1	76,9	75,8	64,5	59,9	92,1
Ispanija	53,7	60,2	60,1	53,8	33,5	47,5	90,9
Latvija	45,3	61,7	42,1	39,6	35,2	38,2	74,9
Lenkija	43,0	55,8	52,4	43,8	20,8	34,2	83,2
Suomija	71,4	73,0	78,5	67,3	61,3	68,8	89,7
Švedija	74,4	80,6	80,5	66,6	61,9	74,5	93,5
S-28	52,4	62,2	67,0	49,1	37,6	37,9	90,0

3 LENTELĖ. 2012 M. LYČIŲ LYGYBĖS INDEKSO ĮVAIRIŲ SRIČIŲ RODIKLIAI

	Lyčių lygybės indeksas	Darbas	Pinigai	Žinios	Laikas	Galia	Sveikata
Lietuva	40,2	55,6	45,6	47,6	22,8	22,8	82,3
Airija	56,5	65,8	79,0	54,3	52,0	31,4	95,2
Estija	49,8	62,0	48,4	55,4	49,8	27,9	82,0
Danija	70,9	76,8	76,4	73,2	64,5	55,7	91,4
Ispanija	53,6	59,6	59,7	53,4	33,5	47,8	92,2
Latvija	46,9	63,3	43,2	40,3	35,2	42,5	75,6
Lenkija	43,7	55,5	54,2	41,8	20,8	38,5	83,6
Suomija	72,7	72,6	79,9	67,3	61,3	75,7	89,0
Švedija	74,2	81,0	80,6	67,6	61,9	71,7	93,3
ES-28	52,9	61,9	67,8	49,1	37,6	39,7	90,0

Indeksas suteikia galimybę apžvelgus kiekvienos valstybės narės rezultatus ir ES vidurkį išsamiai įvertinti, kiek ES ir valstybėms narėms dar reikia nuveikti, kad lyčių lygybė būtų užtikrinta kiekvienoje svarbiausioje srityje. Europos Sąjungos 2012 m. lyčių lygybės indekso rodiklis yra 52,9 iš 100 (kaip jau minėta, 1 reiškia visišką lyčių nelygybę, 100 – visišką lyčių lygybę). Tenka konstatuoti, kad kuriant lyčių lygybę pagrįstą visuomenę nueita tik kiek daugiau nei pusė kelio, nepaisant deklaruojamos ir visose valstybėse narėse vykdomos lyčių lygybės politikos nuo pat ES įsikūrimo. Rezultatai rodo, kad didžiausia lyčių nelygybė yra galių pasidalijimo srityje: čia ES rodiklis siekia tik 39,7. Kita sritis, kurioje užfiksuota didžiausia lyčių nelygybė, yra laikas. Tarp vyrų ir moterų esama didelių skirtumų, kai vertinamas laikas, kurį jie skiria vaikų priežiūros ir namų ruošos veiklai. Šis ES rodiklis yra 37,6.

Lyginant visos ES 2012 m. indekso rodiklius su analogiškais 2005 m. rodikliais galima daryti išvadą, kad apskritai tendencija ES lyčių lygybės srityje yra pozityvi, nes jas žymintis indeksas, nors ir nedaug, tačiau išaugo. Pastebimos teigiamos tendencijos tokiose srityse kaip darbas, pinigai, galia ir sveikata, tačiau tokiose kaip žinios ir laikas pokyčiai yra neigiami.

Švedija ir Suomija, vykdančios aktyvią ir efektyvią lyčių lygybės politiką, gali džiaugtis dar aukštesniais nei 2005 m. indekso rodikliais. Ryškus lyčių lygybės indekso augimas stebimas Airijoje (nuo 50,8 iki 56,5 balų) ir Ispanijoje (nuo 48,7 iki 53,6 balų). Pozityvios permainos matomos ir Lietuvos kaimynių Estijos, Latvijos, Lenkijos atvejais.

Per tą patį laikotarpį nuo 2005 m. iki 2012 m. Lietuvoje įžvelgiama neigiama tendencija: lyčių lygybės indekso rodiklis nuo 43,6 nukrito iki 42,2. Neigiama tendencija fiksuojama keturiose iš šešių pagrindinių sričių: darbas, žinios, laikas, galia; teigiamos – likusiose dviejose, t. y. pinigai ir sveikata.

Lietuvos lyčių lygybės indekso 2015 m. analizė pagal sritis

Lietuvos lyčių lygybės indeksą nagrinėsime pagal paminėtas sritis, aptardami kiekvieną iš jų ir lygindami Lietuvos rodiklius su visos ES bei kai kurių ES valstybių narių, atrinktų pagal anksčiau paminėtus kriterijus, rodikliais (European Institute for Gender Equality 2015, 64).

**4 LENTELĖ. LYČIŲ LYGYBĖS INDEKSAS IR LYČIŲ LYGYBĖS
VERTINIMAS TIRIAMOSE SRITYSE**

	2005 Lietuva	2005 ES-28	2010 Lietuva	2010 ES-28	2012 Lietuva	2012 ES-28
Lyčių lygybės indeksas	43,6	51,3	42,2	52,4	40,2	52,9
Darbas	59,1	61,1	55,8	62,2	55,6	61,9
Dalyvavimas darbo rinkoje	79,6	71,6	78,6	72,8	79,8	72,3
Segregacija ir darbo sąlygų kokybė	43,9	52,2	39,6	53,1	38,7	53,0
Pinigai	37,1	64,1	41,5	67,0	45,6	67,8
Finansiniai ištekliai	20,6	52,2	26,8	56,8	27,4	58,0
Ekonominė padėtis	67,1	78,7	64,2	79,0	76,0	79,1
Žinios	53,0	52,1	47,2	49,1	47,6	49,1
Išsilavinimas ir segregacija švietimo srityje	56,1	55,6	58,5	57,7	56,9	56,7
Mokymasis visą gyvenimą	50,1	48,9	38,1	41,8	39,9	42,5
Laikas	27,7	41,5	22,8	37,6	22,8	37,6
Priežiūra	36,1	41,5	36,2	42,8	36,2	42,8
Socialinė veikla	21,2	41,5	14,4	33,0	14,4	33,0
Galia	30,6	31,4	31,6	37,9	22,8	39,7
Politinė	29,7	38,8	35,0	50,2	32,6	49,8
Ekonominė	31,6	25,4	28,5	28,5	16,0	31,7
Sveikata	77,2	87,8	84,7	90,0	82,3	82,3
Būklė	66,9	85,2	74,0	86,6	70,2	86,4
Galimybė naudotis paslaugomis	89,0	90,4	96,9	93,7	96,5	93,8

Iš šios lentelės duomenų matyti, kad moterų ir vyrų padėtis Lietuvoje gerokai skiriasi daugelyje sričių, tačiau Lietuva nuo ES vidurkio smarkiai atsilieka pinigų, laiko ir galios srityse. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad darbo srityje, vertinant visą laikotarpį, t. y. 2005 m., 2010 m. ir 2012 m., Lietuvoje lyčių nelygybė didėja, ir tai ypač išryškėja analizuojant darbo sąlygas ir darbo rinkos segregacijos pagal lytį apraiškas. Ši padėtis – nemenkas iššūkis Lietuvos vadovybei, visų pirma vertinant šiuos reiškinius ES teisyno, privalomo visoms ES valstybėms narėms, kontekste. Lisabonos sutartyje, įsigaliojusioje 2009 m. gruodžio 1 d., lyčių lygybei ir užimtumui skiriama nemažai vietos. Valstybės narės įsipareigojo siekti moterų ir vyrų lygybės darbo rinkoje ir vienodų darbo sąlygų užtikrinimo, dėmesį skiriant ne tik darbo vietų kūrimui, bet ir jų kokybei. Šis įsipareigojimas įrašytas ir įvairiuose strateginiuose lyčių lygybės dokumentuose, kuriuose pabrėžiama būtinybė didinti moterų užimtumą ir kartu mažinti segregaciją darbo rinkoje.

Pinigų ir laiko aspektai, kur lyčių atotrūkis ypač ryškus, glaudžiai susiję su moterų ekonomine priklausomybe ir neapmokamu darbu šeimoje, vis dar laikomu pirmine moterų pareiga ir prievole. Indeksas rodo, kad vyrai menkai įsitraukia į darbus šeimoje, todėl moterims tenka didžiausia atsakomybė už vaikų ir namų ūkio priežiūrą, kuriai skiria didelę savo laiko dalį. Vaikų ir kitų priklausomų šeimos narių bei namų ūkio priežiūros darbų našta riboja moterų galimybes siekti ekonominės gerovės ir nepriklausomybės. Šiems klausimas spręsti būtina efektyvi šeimos, profesinės karjeros ir darbo derinimo politika, kurios efektyvumą galėtų veikti keletas esminių sprendimų. J. Reingardės ir A. Tereškino (2006) teigimu, nors nacionalinė lyčių lygybės politika iki šiol buvo sutelkta daugiausia į lygias galimybes ir moterų įgalinimą, dėl to lyčių lygybė Lietuvoje nedidėjo. Šią situaciją atspindi ir Lietuvos padėties vertinimas naudojant EIGE lyčių lygybės indeksą. Nieko nekeitė ir didėjantis moterų užimtumas, ir aktyvesnis vaidmuo viešajame gyvenime, nes moterų našta atliekant neapmokamą darbą šeimoje nemažėjo. Todėl ypač svarbu suvokti, kad šeimos ir darbo suderinimas yra ne moterų, bet abiejų lyčių problema. Nepakanka kalbėti vien tik apie moterų įgalinimą ar integravimą į darbo rinką, šiame kontekste svarbiau svarstyti, kokiomis priemonėmis vyrus įtraukti į šeimos gyvenimą ir užtikrinti simetrišką darbų ir vaidmenų pasidalijimą. Ir valstybiniu, ir darbdavių ar organizaciniu lygmeniu vyrai turėtų būti skatinami įvairiomis priemonėmis įsitraukti į šeimos gyvenimą ir darbus namų ūkyje. Tėvų – darbuotojų – rėmimas ir aktyvios tėvystės principų iškėlimas galėtų tapti viena svarbiausių kokybiškos partnerystės ir lyčių simetrijos šeimoje įgyvendinimo priemonių (Maslauskaitė 2005).

Pastebėtina, kad efektyvi darbo ir šeimos gyvenimo pusiausvyra neįmanoma be teigiamo darbdavių požiūrio. Pastarieji turi suprasti, kad

sudarydami palankias sąlygas šeimos ir darbo reikalų derinimui jie galėtų gauti ekonominės naudos, nes būtų užtikrinta našesnė darbo aplinka, padidėtų darbuotojų lojalumas (Reingardė, Tereškinas 2006, 8). Tačiau atlikti tyrimai rodo (Kairienė et al. 2009), kad darbdaviai įžvelgia įvairias kliūtis šeimai palankios politikos priemonėms taikyti, pavyzdžiui, bijo susidurti su išorinėmis kliūtimis, tokiomis kaip Darbo inspekcija, ar būti apkaltinti norminių aktų nesilaikymu, taip pat būgštauja dėl darbuotojų piktnaudžiaavimo ir vis dar vadovaujasi nuostatomis, kad vyrams šeimos priedermių ir darbo derinimas nėra toks aktualus kaip moterims.

Kita vertus, be viešosios priežiūros paslaugų infrastruktūros ir kokybiškų, visiems prieinamų priežiūros paslaugų vaikams efektyvi šeimos politika, laiko ir finansinių išteklių simetrija šeimose taip pat neišsivaizduojama. Didėjantis moterų užimtumas, šeimų su dviem maitintojais populiarumas ir senstanti visuomenė verčia modernias gerovės valstybes formuluoti globos perskirstymo strategijas, kurios leistų sumažinti netolygų darbų pasiskirstymą namų ūkyje. Gera priežiūros paslaugų sistema yra pagrindinis Šiaurės šalių sėkmės veiksnys lyčių lygybės srityje (Reingardė, Tereškinas 2006). Taip pat pastebėtina, kad parama šeimai neturėtų būti susieta su santuokos institutu. A. Maslauskaitės (2005) teigimu, neokonservatoriška šeimos politika turi būti nukreipta į partneriškos, t. y. kokybiškos santuokos remimą, iškeliant į pirmą planą santuokos kokybę, ne tik formą. Efektyvus tarpininkavimo tarp rinkos ir šeimos modelio diegimas užtikrintų konkurencingos ekonomikos plėtotę ir tuo pačiu – palankią aplinką egzistuoti kokybiškai šeimai.

Galiausiai šeimos ir darbo sferų suderinimas, lyčių pagrindu subalansuotos neapmokamo darbo dalybos šeimoje, perskirstyta moterų atsakomybė laikoma globos ir priežiūros našta bei prieinama priežiūros paslaugų sistema leistų moterims sumažinti laiko, skiriamo namų ūkiui, dalį ir padidinti savo finansinę nepriklausomybę. Šiuo atveju tai galėtų būti paskata moterims įsitraukti į viešąjį gyvenimą, interesų atstovavimą ir politinėje, ir ekonominėje sferoje. Tokie pokyčiai leistų pasiekti reikšmingo postūmio vertinant moterų galios apraiškas. Lyčių lygybės indeksas rodo, kad Lietuva ne tik stipriai atsilieka nuo ES vidurkio vertinant lyčių lygybę politinės ir ekonominės galios sferose, bet ir tai, kad atotrūkis tarp lyčių galios srityje didėja, todėl svarbu aptarti galimas tokio atotrūkio priežastis. Pagrindiniais veiksniais, prisidedančiais prie menko moterų dalyvavimo politinėje sferoje, laikomi šie: politinės socializacijos stoka; tebevyraujantys stereotipai, politinę karjerą laikant vyrišku užsiėmimu; motyvacijos, asmeninio intereso ir pasitikėjimo savimi trūkumas; politinės karjeros ir šeimos derinimo iššūkiai; menkas moterų palaikymas partijų organizacijų viduje, manant, kad elektoratas nelinkęs balsuoti už moteris; menkas pačių moterų solidarumas

politikos srityje (Šidlauskienė 2009). Lygių galimybių plėtros centro 2013 m. atliktas tyrimas „Politika – ne moterų reikalas“ atskleidė, kad svarbiausiomis kliūtimis aktyviam moterų politiniam dalyvavimui laikomas stereotipinis požiūris į lyčių vaidmenis, moterų nepasitikėjimas savimi, visuomenės, partijų ir šeimos palaikymo stoka.

Viena greitų ir efektyvių priemonių, užtikrinančių didesnę moterų politinį ar ekonominį atstovavimą, yra kvotų sistema. Mažinant lyčių disbalansą politikoje, kvotos konstituciškai įteisintos 40-yje pasaulio šalių, dar 50-yje valstybių moterų kvotos priimtose kaip partijų strateginė linija. Ypač efektyviai ši sistema veikia Šiaurės Europos šalyse. Lietuva priskiriama prie naujųjų pokomunistinių demokratijų, kuriose moterų politinė socializacija vyko taikant sovietines politines praktikas, ir tai atsiliepią požiūriui į lyčių kvotas. Nors fiksuojama, kad lyčių kvotų kaip sovietinio palikimo diskursas menksta, tačiau neigiamos nuostatos dėl specialiųjų priemonių, galinčių padėti moterims užtikrinti politinį atstovavimą, išlieka, ypač tarp parlamentarų vyrų (Matonytė, Mėjerė 2011). Neigiamas nuostatas ir nepagrįstas baimes iliustruoja ir pastarieji mėginimai pateikti svarstymui LR Seime Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pataisas, kuriomis siekiama sukonkretinti, kaip įgyvendinti vienodas lyčių galimybes darbovietėse ir numatyti praktiškai savanorišką artėjimą prie 30 proc. lyčių kvotos biržinių bendrovių valdybose. Tai būtų reikšmingas postūmis didinant moterų galią ir atstovavimą ekonominėje srityje. Tačiau Seime balsų dauguma nuspręsta neleisti teikti ir paaiškinti pataisų, o tokia reakcija signalizuoja apie perdėtą baimę ne tik priimti, bet net kalbėti ir svarstyti pažangias iniciatyvas.⁴

Įvairūs tyrimai tik patvirtina, kad moterų ekonominis aktyvumas ar moterų verslas yra svarbus ekonominės plėtros veiksnys. Tačiau sėkmingai moterų verslo plėtrai būdingi šie iššūkiai: kapitalo stoka, sąlygota riboto moterų prieinamumo prie finansinių išteklių; laiko stygius, kylantis dėl dvigubos naštos, derinant šeimos ir darbo prievoles; kvalifikacijos ir įgūdžių trūkumas; vis dar gajūs lyčių vaidmenų stereotipai. Moterų verslo potencialas galėtų suteikti teigiamo postūmio steigiant naujas darbo vietas, integruojantis į darbo rinką, pagerinant moterų ekonominę ir socialinę padėtį, kuriant patrauklią, lanksčią, šeimai draugišką darbo aplinką ir organizacinę kultūrą, tuo pačiu įnešant indėlį į ekonominį augimą (Krinicienė 2014).

⁴ Žr.: Purvaneckienė, G. „Dinozaurų atakos Seime“. Prieiga internete: http://lsdp.lt/lt/nuomones/id/980/g_purvaneckiene_dinozauru_atakos_seime

Apibendrinimas

Atsižvelgiant į straipsnyje pristatytus teorinius požiūrius, įvairių mokslinių tyrimų duomenis ir EIGE lyčių lygybės indekso apibrėžtą situaciją vertėtų ne tik apibendrinti lyčių lygybės padėtį Lietuvoje, bet ir pateikti kelias prognostines pastabas. Kaip rodo EIGE lyčių lygybės indeksas, 2005 m., 2010 m. ir 2012 m. lyčių asimetrija Lietuvoje augo, kai lyčių lygybės vidurkis visoje ES didėjo. 2005 m. Lietuvos lyčių lygybės rodiklis siekė 43,6 iš 100, 2010 m. – 42,2, o 2012 m. nukrito iki 40,2; atitinkamai ES rodiklis per tą patį laikotarpį didėjo nuo 51,3 iki 52,9. Lyčių lygybės rodikliai augo ir kitose dviejose Baltijos šalyse: Estijoje nuo 45,3 iki 49,9, Latvijoje – nuo 44 iki 46,9, o kaimyninėje Lenkijoje nuo 42,7 iki 43,7. 2012 m. indeksas rodo, kad Lietuva užima 22 vietą tarp 28 ES šalių ir atsiduria greta tų šalių, kuriose lyčių lygybės pažanga nuo 2005 m. yra neigiama.

Neigiama tendencija fiksuojama keturiuose iš šešių pagrindinių sričių: darbo, žinių, laiko, galios. Teigiama – pinigų ir sveikatos srityse. Didžiausias atotrūkis nuo ES vidurkio regimas laiko, galios ir pinigų sferose. Įvertinus indekso fiksuojamas tendencijas ir aptarus įvairių mokslinių tyrimų rezultatus dera išskirti neigiamų tendencijų priežastis ir svarstyti pokyčių šiose probleminėse sferose galimybes.

Pirmiausia svarbu pabrėžti, kad pozityvūs pokyčiai, tokie kaip aktyvesnis moterų įsitraukimas į profesinį, visuomeninį gyvenimą, dviejų šeimos maitintojų modelio įsitvirtinimas neatnešė teigiamo postūmio dėl vis dar ribotų galimybių efektyviai derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus. Moteris slegia dvigubo užimtumo našta, o vyrai vis dar menkai įsitraukia į lygiavertes pareigų ir darbų dalybas šeimoje. Dėl to įvairios vyrų skatinimo priemonės – aktyvios tėvystės, lanksčios ir palankios šeimai darbo aplinkos ir organizacinės kultūros kūrimas – turėtų reikšmingai prisidėti prie abiejų lyčių laiko, skiriamo šeimai, subalansavimo. Lengvai prieinama ir gerai išvystyta priežiūros paslaugų infrastruktūra, ypač priežiūros paslaugos vaikams, taip pat palengvintų moterų rūpybos ir priežiūros namų ūkiuose našta. Šie pokyčiai leistų moterims didesnę laiko dalį skirti kitoms sritims, t. y. profesinei karjerai, viešajam gyvenimui, kvalifikacijoms kelti, siekti žinių ar lavinti įgūdžius. Tai garantuotų didesnę finansinę nepriklausomybę, stabilesnę ekonominę padėtį, didintų moterų atstovavimą socialiniame gyvenime ir sustiprintų galios pozicijas. Tačiau tam būtina ne vien formali valdžios pozicija lyčių lygybės klausimais, svarbios ir inovatyvių sprendimų paieškos bei praktiškai įgyvendinamos, įrodymais grįstos politikos formavimas. Deja, lyčių kvotų pavyzdys liudija apie vis dar neigiamas daugumos Seimo narių nuostatas, lyčių lygybės įgyvendinimo priemones laikant grėsmingas. Visa

tai rodo, kad lyčių stereotipai vis dar gajūs visuomenėje, o jų dekonstravimas, aktualizuojant visokeriopą, ypač ekonominę, lyčių lygybės naudą, yra būtinas įvairiais lygmenimis: šeimos, organizacijų, visuomeniniu ir politiniu.

Gauta 2016 06 10

Priimta 2016 08 09

Literatūra

- Ališauskienė, M., Kuznecovienė, J. 2012. „Katalikų bažnyčios vaidmuo viešajame Lietuvos gyvenime: dalyvavimo formų kaita (1990–2010)“. *Filosofija. Sociologija* 23 (2): 102–110.
- Daukantienė, N. 2006. „Darbo rinkos pokyčiai Lietuvoje: moterų ir vyrų padėties aspektai“. *Filosofija. Sociologija* 4: 46–54.
- Dilli, S., Rijpmma, A., Carmichael, S. 2015. “Achieving Gender Equality: Development versus Historical Legacies.” *CESifo Economic Studies* 61 (1): 301–334.
- Dromantaitė-Stancikienė, A., Gincitienė, Z. 2010. „Moterų padėtis Lietuvoje, siekiant karjeros“. *Socialinių mokslų studijos* 4 (8): 69–88.
- Europos Komisija, „2010–2015 m. moterų ir vyrų lygybės strategija“ (COM(2010) 491 galutinis), Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, Briuselis, 2010 m. rugsėjo 21 d. Prieiga internete: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/document/index_en.htm
- Europos Komisija, „Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006–2010“ (COM(2006) 92 galutinis), Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, Briuselis, 2006 m. kovo 1 d. Prieiga internete: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/equality_between_men_and_women/c10404_en.htm
- Europos Komisija, „Veiksmai siekiant įgyvendinti 2010–2015 m. moterų ir vyrų lygybės strategiją“ (SEC(2010)1079/2), Briuselis, 2010.
- Europos Vadovų Taryba, „2006 m. kovo 23–24 d. Briuselio Europos Vadovų Tarybai pirmininkaujančios valstybės narės išvadose paskelbtas Europos lyčių lygybės paktas“ (7775/1/06 REV 1), Briuselis, 2006. Prieiga internete: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/89013.pdf
- European Institute for Gender Equality. *Gender Equality Index 2015 – Measuring gender equality in the European Union 2005–2012* (Country profiles). 2015.
- European Institute for Gender Equality. *Gender Equality Index 2015 – Measuring gender equality in the European Union 2005–2012* (Report). 2015.
- European Institute for Gender Equality. *Gender Equality Index Report*. 2013, 182 p.
- Europos lyčių lygybės institutas. *Lyčių lygybės indeksas: Santrauka*. 2014.
- Gerhards, J., Schäfer, M. S., Kämpfer, S. 2009. “Gender Equality in the European Union: The EU Script and its Support by European Citizens.” *Sociology* 43 (3): 515–534.

- Ignjatović, S., Bošković, A. 2013. "Are we there yet?" Citizens of Serbia and Public Policy on Gender Equality within the EU Accession Context." *European Journal of Women's Studies* 20 (4): 425–440.
- Inglehart, R., Baker, W. E. 2000. "Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values." *American Sociological Review* 65: 19–51.
- Jankauskaitė, M., Mackevičiūtė, I. 2005. *Lyčių dialogui atvira bendruomenė. Kodėl reikia ir kaip galima siekti lyčių lygybės?* Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras.
- Jungtinės Tautos, Pekino deklaracija ir veiksmų programa, IV pasaulinė moterų konferencija, Pekinas, 1995 m. rugsėjo 4–15 d. Prieiga internete: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform>
- Kairienė, B., Jančaitytė, R., Kolbergytė, A. 2009. „Darbdavių požiūris į apmokamo darbo ir šeimos vaidmenų derinimo galimybes Lietuvoje“. *Socialinis darbas* 8 (1): 28–37.
- Kanopienė, V. 2005. „Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekste“. *Socialinis darbas* 4 (2): 5–12.
- Krinickienė, E. 2014. *Lyčių aspekto poveikio ekonominei politikai vertinimas: Lietuvos atvejis*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
- Maslauskaitė, A. 2005. *Šeima ir šeimos politika: patirtis ir neokonservatyvios politikos gairės*. Demokratinės politikos institutas.
- Matonytė, I., Mėjerė, O. 2011. „Politinio atstovavimo galimybių plėtra? Lietuvos parlamentarų požiūrio į moterų kvotas analizė“. *Parlamento studijos* 10. Prieiga internete: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr10/10_politika_1.htm
- Meyer, J. W. 2000. "Globalization." *International Sociology* 15 (1): 233–248.
- Mėjerė, O. 2012. "Does Gender Matter in Governance? Gender Quotas as a Good Policy Tool: Practice and Failures in Lithuania." *Socialiniai tyrimai / Social Research* 2 (27): 46–61.
- Mikėnė, S. 2012. „Moterų padėtis Azerbaidžane ir Lietuvoje: lyčių lygybės aspektas“. *Socialinių mokslų studijos* 4 (3): 973–990.
- Politics is not for Women? 2013. Prepared by Center for Equality Advancement and Eastern Europe Studies Centre, Vilnius.
- Reingardienė, J. 2004. „Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 3: 13–27.
- Reingardė, J., Tereškinas, A. 2006. „Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės“. In *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje*, red. J. Reingardienė. Vilnius: Socialinių tyrimų centras ir Vytauto Didžiojo universitetas, 47–103.
- Spehar, A. 2012. "This Far, but No Further? Benefits and Limitations of EU Gender Equality Policy Making in the Western Balkans." *East European Politics and Societies* 26 (2): 362–379.
- Šidlauskienė, V. 2009. „Moterų politinės socializacijos projekcijos savivaldos tarybų rinkimuose“. *Lyčių studijos ir tyrimai* 7: 17–33.
- Weiner, E. 2009. "Dirigism and *déjà vu* Logic: The Gender Politics and Perils of EU Enlargement." *European Journal of Women's Studies* 16 (3): 211–228.

LAIMA ANDRIKIENĖ, RŪTA VAIČIŪNIENĖ

Gender Inequality in Lithuania. Analysis and Evaluation Based on the Gender Equality Index 2015 (by EIGE)

Summary

Lithuania's membership in the EU, and various changes such as an increase in women's employment, changing both traditional gender roles and attitudes to gender equality, legitimised and institutionally supported promotion forms of gender equality, unfortunately, do not give a positive impetus. On the contrary, we have to admit the increasing gender gap in Lithuania. According to the Gender Equality Index 2015 created and calculated by EIGE, in 2005, 2010 and 2012, the gender asymmetry in Lithuania grew, when the average gender equality throughout the European Union increased. The negative trend has been recorded in four of the six key domains: work, knowledge, time, and power, while positive – in other two domains, namely, money and health. According to the Gender Equality Index 2015, the biggest gap between Lithuania and the EU average is visible in the domains of time, power, and money. One of the main reasons for this gap is a double burden of employment and the unequal distribution of family responsibilities women are facing. More effective measures of men's involvement in family life and a well-developed care service infrastructure, especially for children and elderly members of the family, would facilitate women's care burden of households. However, such changes cannot be achieved by formal position of the political leadership of the country only. Research reveals negative attitude of the Lithuanian decision makers (for instance, members of Parliament) towards implementation of gender equality measures in Lithuania. It is therefore necessary to actualise all, particularly economic, gender equality benefits at different –family, employment, social and political – levels.

Keywords: gender inequality, Gender Equality Index, European Institute for Gender Equality (EIGE), European Union.